



FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

XURRAMOV Anvar
Vafokulovich

O Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari kafedrasini o'qituvchisi
e-mail: anvarxurramov1984@gmail.com

SAMARALI MULOQOT QILISH BO'YICHA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Annotatsiya: Ushbu maqola barcha xalq ta'limi tizimi xodimlarga mo'ljallangan bo'lib, kasbiy muvaffaqiyatga erishish jarayonida zarur vositalar haqida ma'lumot beradi. Pedagog xodimlarning potensialini rivojlantirishda kommunikativ qobiliyatning ahamiyati ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Muloqot, kommunikativ qobiliyat, adekvat, ijtimoiy – psixologik tizim, yondashuvlar.

Muloqot - yunoncha so'z bo'lib, suhbatlashuv, shaxslararo suhbat va o'zaro fikr almashuv ma'nosini bildiradi hamda ikki yoki undan ortiq kishilarning so'zlashuvida paydo bo'ladi. Inson muloqot jarayonida ijtimoiy tajriba, ta'lim-tarbiya, turli munosabatlar, axloqiy me'yorlar g'oya va mafkura omillari ta'sirida yashab ijtimoiylashadi va shaxs sifatida kamolotga yetadi. Kishilar o'rtasidagi o'zaro muloqot pedagogik-psixologik fanlarning asosiy kategoriyalaridan biri hisoblanib, u o'z ichiga shaxslararo munosabatning eng muhim mexanizmlarini qamrab oladi.

Psixologiya fanida muomala kategoriyasi keng ma'noda tushuniladi hamda hamkorlik faoliyatining ichki aloqasini mujassamlashtirib, o'zaro ta'sir va o'zaro munosabatni aks ettiradi va ijtimoiy protsessual faoliyatni ifodalaydi.

Pedagogikada muloqot o'qituvchi va o'quvchilar jamoasining o'zaro ta'sir malakasi, usuli va tizimini anglatib uning mohiyati, o'zaro axborot almashishida, ta'lim va tarbiyaviy ta'sir o'tkazishida, o'zaro bir-birlarini tushunishga erishishlarida namoyon bo'ladi hamda quyidagi xususiyatlarga ega:



- muloqot o'qituvchining pedagogik faoliyatida eng muhim kasbiy qurol hisoblanadi;
- muloqot jarayonida uning maqsadga muvofiq amalga oshirishni ta'minlash uchun ijtimoiy nazorat va ijtimoiy qonuniyatlar muhim ahamiyatga ega;
- o'qituvchi va o'quvchi munosabatlarining eng muhim tarkibiy qismi muloqot sanalib, motivatsiyada motiv qanday ahamiyat kasb etsa, u ham xuddi shunday muhim rol o'ynaydi;
- pedagogikada muloqot - o'qituvchining o'quvchilarga ta'sir o'tkazish asosida o'zaro munosabatini faol tashkil qilishi, muayyan bir maqsadni dastur asosida amalga oshirishning rejalashtirilgan funksiyasini bajarishidir;
- muloqot - hamkorlik faoliyatining ehtiyojidan vujudga kelib chiqadi va shaxslararo munosabat rivojlanishining ko'p qirrali jarayoni hisoblanadi;
- noto'g'ri pedagogik muloqotdan o'quvchilarda qo'rquv, o'z kuchiga ishonchsizlik paydo bo'ladi, ularning diqqat-e'tibori, ishchanlik harakati susayadi, nutq dinamikasi buziladi, mustaqil va erkin fikrlash qobiliyati pasayadi.

Pedagogik muloqot - bu o'qituvchining o'quvchilar bilan darsda va darsdan tashqari faoliyatda o'zi uchun eng qulay bo'lgan psixologik muhitni vujudga keltirib, ijobiy ruhiy iqlimni yaratishi uchun imkoniyat beruvchi kasbiy munosabatidir.

Rahbarlik faoliyatining eng nozik jihati – bu o'quv muassasasida o'qituvchi va xodimlar bilan ish olib borish, ular faoliyatini tashkil etish, pedagogik jamoani bir maqsad-muddao yo'lida birlashtirish, ularning hurmatini qozonish, sevimli rahbariga aylanish hisoblanadi. Bu esa rahbardan ijtimoiy psixologiya, muloqot san'ati va mahorati to'g'risidagi bilim, ko'nikma va malakalarga hamda kommunikativ, konstruktiv va tashkilotchilik qobiliyatlarga ega bo'lishni talab etadi.

Shaxslararo munosabatlarning ilmiy – nazariy asoslari, eng muhim mexanizmlari umumiy psixologiya fanining kategoriyalari orqali o'rganiladi. Muomala – muloqot kategoriyasi ana shu kategoriyalardan biri bo'lib, u hamkorlik faoliyatining ichki aloqasini mujassamlashtirib, o'zaro ta'sir va o'zaro munosabatni aks ettirib, ijtimoiy protsessual jabhasini ifodalaydi.

Muomala – muloqot ko'p qirrali jarayon bo'lib, u hamkorlik faoliyatining ehtiyojlaridan yuzaga keladi. Muomala ijtimoiy psixologik jarayon sifatida bir tomonlama axborot uzatish, ikki tomonlama o'zaro ta'sir etish, o'zaro bir – birini idrok etish orqali amalga oshiriladi.

Muomalaning bu asosiy uchta kommunikativ (bir tomonlama axborot uzatish, iterativ (ikki tomonlama o'zaro ta'sir etish), o'zaro bir - birini idrok etish kabi) tarkibiy qismlari yaxlit birlikda hamkorlik faoliyatini tashkil qilishning usuli va unda ishtirok etuvchilarning munosabatlari tariqasida namoyon bo'ladi.

Pedagogik muomala ta'lim – tarbiya faoliyatini yakkahol bajarishning omil va vositasi, ta'lim – tarbiya jarayonini taminlash va uning samaradorligini oshirishning ijtimoiy – psixologik tizimi, o'qituvchi va o'quvchi, (talaba) orasidagi o'zaro hamkorlik faoliyatini, samarali munosabatlar tizimini tashkil qilish usuli, o'quvchi, talabaning iqtidori, qobiliyatini aniqlash, qaror toptirish, rivojlantirishga imkon beruvchi jarayon sifatida namoyon bo'ladi.



Pedagogik muomala, pedagogik kommunikatsiya o‘zaro axborot almashish, ta’lim – tarbiyaviy ta’sir o‘tkazish, hamkorlik faoliyatini yuzaga chiqarish, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida o‘zaro tushunishga erishishga yo‘naltirilganidir.

O‘qituvchining o‘quvchiga ta’sir o‘tkazishi, uning qattiqqo‘lligi, prinsipialligi, o‘quvchilar orasida shaxsiy namunasi asosida tabiiy ravishda orttirgan obro‘-e’tibori, nufuzi muhim omillardan hisoblanadi.

O‘zaro, samimiy, do‘stona munosabatlar asosida muloqot maqsadiga yondashish, tashabbusni qo‘llab quvvatlash, muloqotdan ko‘zda tutilgan maqsadni shart – sharoitlarga maqsadli moslay olish malakalari o‘qituvchining ta’sir doirasini oshirgan holda, muvaffaqiyat garovi bo‘lib xizmat qiladi. To‘rtinchi bosqichda pedagogik muloqotning kechuv jarayoni, uning amalga oshirilganlik holati, omil va vositalarning muloqotdan kutilgan natijaga ta’siri tahlil qilinadi, xulosalar yasaladi.

Pedagogik muloqot – o‘qituvchi bilan o‘quvchining dars va darsdan tashqari faoliyatini samarali, natijali, mazmunli tashkil qilish maqsadida yuzaga keladigan kasbiy muloqotdir.

To‘g‘ri tashkil qilingan pedagogik muloqot o‘quvchi bilan o‘qituvchi o‘rtasida o‘zaro hamkorlik, bir – birini tushunish uchun imkoniyatlar yaratadi. Noto‘g‘ri tashkil qilingan pedagogik muloqot o‘quvchida qo‘rquv, ishonchsizlik, diqqatning pasayishi, o‘qituvchi bilan o‘quvchi orasidagi fikriy yaxlitlikning bo‘lmasligi, faoliyat, muomala, xulq uyg‘unligining buzilishi kabi salbiy holatlarni yuzaga keltiradi. Bular o‘quvchida o‘qituvchiga nisbatan salbiy, negativ munosabatlarini shakllanishiga sharoit yaratadi, natijada o‘quvchida fanga nisbatan qiziquvchanlik susayadi.

Ishontirish orqali pedagogik ta’sir etish texnikasi. Har bir kishining ishonchi 3 ta komponent natijasida shakllanadi:

bilimlar;

sezgilar;

fe’l – atvor;

yurish – turish kabilar.

Ishonchda quyidagi formula: anglamoq, boshdan kechirmoq, qabul qilmoq – bajarmoq amalga oshiriladi. Bu degani tushunaman, tashvish tortaman, qayg‘uraman, o‘zimga qabul qilaman va o‘z faoliyatimda, xatti – harakatimda shunga amal qilaman deganidir. O‘sha yuqorida aytilgan ishonchning 3 ta komponentidan birontasiga amal qilmaslik tarbiyaviy ish samaradorligini so‘zsiz pasaytiradi. Masalan, o‘quvchi u yoki bu vaziyatda o‘zini qanday tutish lozimligini biladi, tushinadi ammo shunday qilmaydi. Nima uchun? Chunki, unda faqat o‘zini qanday tutish kerakligi haqida bilim bor, lekin u o‘zini to‘g‘ri tutishga majbur eta olmaydi, hali uning irodaviy hislatlari rivojlanmagan.

Ishonchli bilimlar, qarashlar va xatti – harakatlar yig‘indisi (majmuasi) sifatida hamda ularni shakllantirish usuli sifatida ajratib ko‘rsatmoq lozim. Ishonch yordamida yangicha nuqtai nazarlar, munosabatlar shakllantiriladi yoki noto‘g‘ri qarashlar, munosabatlar to‘g‘ri - haqiqiysiga o‘zgartiriladi. Ishonch mazmuni va shakllari o‘quvchilarning yoshiga (shaxsning yosh rivojlanish darajasiga) mos bo‘lishi lozim. (Masalan, katta bog‘cha yoshi, kichik maktab yoshida ertaklar, rivoyatlar, afsonalar, fantastik hikoyalar orqali ...)



Ishonch hosil qilishda tarbiyalanuvchining individual hususiyatlarini hisobga olish, boshqalarni ishontirishga undashdan oldin tarbiyalovchi o'zi ishontirayotgan narsaga qat'iy ishonishi shart. O'quvchilar tarbiyalovchi aytayotgan gaplarga ishonishlari uchun uni hurmat qilishlari, ya'ni o'qituvchilar oldida katta obro'ga ega bo'lishi kerak.

Tarbiyalovchi ishontirishga intilayotgan bolalarning ruhiy holatini, nerv tizimining tipini bilishi va e'tiborga olishi kerak.

Pedagog tarbiyalanuvchi chuqur hayajonlangan paytlarida uni biron nimaga ishontirishga urinmasligi lozim, chunki, bunda bola yanada ko'proq to'lqinlanadi, salbiy emotsiyalarga beriladi va natijada u qo'llagan pedagogik usul muvaffaqiyatsizlikka uchraydi.

O'qituvchi o'zi ishontirmoqchi bo'lgan narsasiga o'quvchini ishontirishi uchun uni asoslay olishi, o'sha paytdagi his hayojonini, o'z so'zlarining to'g'riligiga shaxsan o'zining qat'iy ishonishi va o'z nuqtai nazarini himoya qila olishi katta ahamiyatga ega. Bunda uning jozibali, ilxomlantiruvchi, hayajonga keltiruvchi va bolalarni o'ziga rom etib esda saqlanib qoluvchi nutqi ham katta rol o'ynaydi.

Shuningdek, ishonuvchi va ishontiruvchilarning o'zaro faol harakatini ham ta'min etish lozim bo'ladi. Bolaga nisbatan ishontirish usulini qo'llaganda o'sha bolaning qiziqishlarini bilish va ularni hisobga olish, bola shaxsidagi ijobiy xislatlarga suyanish kerak. Ana shundagina bolaning ishonchiga umid qilsa bo'ladi. Muloqot jarayonida bolaning o'ziga ham "shubhali" bo'lib ko'ringan ba'zi bir soxta ishonchlarni aniqlab olish, keyin ularning soxtaligini asta – sekin, dalillar vositasida isbotlab berish va faqat shundan keyingina boshqa soxta ishonchlarni yo'qotishga kirishmok lozim bo'ladi. Tarbiyachi ishontirish usulini qo'llaganda bolani majbur qilmasligi, uning so'zlarini tarbiyalanuvchi erkin qabul qilmog'i kerak.

Pedagogik ishontirishning samaradorligi quyidagi shartlarga:

- o'quv materialining mazmuniga,
- isontirish amalga oshirilayotgan sharoitlarga,
- muxitga, o'qituvchining obro'siga,
- o'quvchilarning o'qituvchiga bo'lgan munosabatiga,
- yosh xususiyatlarini hisobga olinishiga,
- ishontirish paytida o'quvchilarning holati,
- individual sifatlariga,
- o'qituvchi tomonidan inontirish texnikasini qay darajada egallanganligiga va boshqalarga bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son Farmoni.

2.Abdurahmonov Q.X., va b. Personalni boshqarish. Darslik.-T.: "Iqtisodiyot", 2013-yil.

3.Ансофф И. Стратегический менеджмент / СПб.: Питер, 2009.

4.Axliddinov R.Sh. Maktabni boshqarish san'ati.-T: "Fan", 2006-yil.



5.Баринов В.А., Харченко Б.Л. Стратегический менеджмент. — М.: Инфра-М, 2005.

6.Веснин В.Р. Стратегическое управление. — СПб.: ТК Велби, Проспект, 2006.

7.Djaylavov A. Ta‘lim sohasida interaktiv davlat xizmatlaridan foydalanish texnologiyalari (malaka oshirish kurslari tinglovchilari uchun uslubiy qo‘llanma)- A.Avloniy nomidagi XTXQTMOMI, 2016-y.

8.Eshqobilov S. Ta‘lim muassasalarini boshqarishda axborot tizimlarini joriy qilish. Metodik qo‘llanma - A.Avloniy nomidagi XTTRMXQTMOI, 2018-y.

9.Djuraev R.X., Turg‘unov S.T. Ta‘lim menejmenti, Toshkent «VORIS-NAShRIYoT» 2006-yil.

Internet manbalari:

<http://lex.uz>

<http://www.gov.uz>

<http://www.uzedu.uz>

<http://www.lex.uz>

<http://www.bimm.uz>

<http://www.ziyonet.uz>.

<http://www.wikipedia.org>

<http://www.oecd.org>